

BAHAR SONAM

SAHİBSİZLİK

FEBRUARY 25 - 26, 1992.

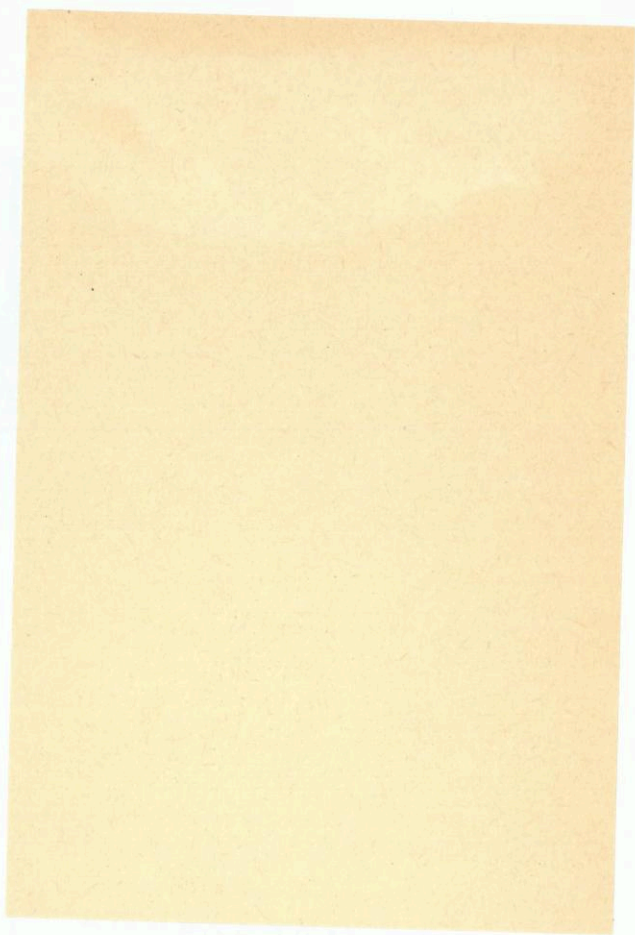
ARMENIAN ARMED FORCES BACKED BY SUB-UNITS OF CIS ARMY (INFANTRY GUARDS REGIMENT № 366) DESTROYED THE AZERBAIJAN TOWN OF KHODJALY. THE RESIDENTS OF THE TOWN WERE BEING RUN DOWN BY MOTORIZED INFANTRY VEHICLES AND ARMED PERSONNEL CARRIERS; OLD-AGE PEOPLE, WOMEN AND CHILDREN WERE BEING FIRED POINT-BLANK; THE INJURED WERE SCALPED, THEIR TOE-NAILS WERE PULLED OUT. ARMENIANS WERE PIERCING DEAD-BODIES' EYES, THEY WERE CUTTING OFF THEIR EARS. THESE POOR PEOPLE WERE GUILTY OF ONE THING - THEY WERE AZERBAIJANIS.

Ans 90796
S72 Sonam B,
Sahibsihlik
80004

90796

2015 found

АЗƏРБАЙҶАН - РУСИЈА
БАНАР СОНАМ

SAHİBSİZLİK

F. Köçərli adına
Azərbaycan Dövlət Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 90796

MƏCBURİ NÜSXƏ

Az2

Rəyçi: Əlibala Hacızadə

Redaktor: Bahar Sonam

Rəssam: Bahar Sonam

Sahibsizlik. Bahar Sonam. Bakı – Qanun – 2004, 52 s.

Bahar Sonamın, «Sahibsizlik» adlı bədii-sənədli hekayələr toplusu, onun Azərbaycanın Qarabağ və digər ağrılarına həsr etdiyi silsilə nəşrlərindən dördüncüsüdür.

Kitab ümumi oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

0503020907-054

Q----- 04-054

AB 022051

Az2

© Qanun 2004

© Bahar Sonam

Az2
S72

BAHAR SONAM

SAHİBSİZLİK

(Azərbaycanlıların soyqırımına – Qarabağ müharibəsinə həsr olunmuş sənədli-bədii materiallar silsiləsindən)

Bakı – Qanun – 2004

AZƏRBAYCANIM...

Dərdimin içində dərd olmusan Sən...
Rüzgarın möhnəti necə ağırmış?!
Göz yaşım içində boğulmuşam mən...
Ələmim başıma gecə yağırmış...

Dərdimlə bu dərdi nə edim canım –
Dərdimin dərd yükü Azərbaycanım?!

Könlümün içində ağlaram Sənə
Qoymaram ocağın lap tamam sənə.
Zinətim yoxumdur, bil, Səndən önə...
Gələrimi o şirin çağların yenə?..

Həsrətin bu dərdin nə edim canım –
Dərdimin dərd yükü Azərbaycanım?!

Zahirim bir dünya aydın şəfəqsə,
Daxilim al qanlı acı kədərdir...
Bu saysız insanlar duyurmu nəşə –
İçimdən-İçimi üzən bu dərdi?

Ömrümün bu dərdin nə edim canım –
Dərdimin dərd yükü Azərbaycanım?!

Xronikal şərh

Bahar Sonamın "Sahibsizlik" adlı dördüncü silsilə buraxılışı - Qarabağ torpaqlarını işğal edib, əhalisini amansız soyqırımına məruz qoyan təcavüzkar Ermənistanın törətdiyi - əsrə sığışmayan cinayətkar əməllərini açıqlayan bədii-sənədli materiallar toplusudur.

1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə - yandırılıb izi büsbütün dünya xəritəsindən silinmək təhlükəsi qarşısında qalaraq, dəli harayı ilə bütün bəşəri silkələyən Xocalı faciəsi, ön planda diqqətə ox kimi sancılaraq, kamil insan düşüncəsini mat qoyur. Bu müdhiş taleyin ürəkparçalayan fəryadını ardı-arası kəsilməyən telefoqrammalar, "şahin uçarlı" ratsiyalar nəfəs belə dərmədən Azərbaycanın sabiq hökumət dairələrinə çatdırırdı. Lakin...

Dünya eşitdi! Onlar isə...

Yalnız "onlar eşitmədi". Sözün əsl mənasında "daxili düşmən" üçün Xocalı müqəddəratı əsas maraq obyektı deyildi. Çünki, düşmən... düşməndir!!! Onların növünü yalnız bir keyfiyyət fərqləndirir: gizli-açıq. Açıq düşmənin heç bir qorxusu yoxdur. Ən dəhşətlisi - gizli, məkrli düşməndir. Və əfsuslar olsun ki, bəzən "Palıdın zahiri görkəminə aldanıb onun bağıri içində güclü post qurub ətrafa dəhşətlər doğuran ölüm, didərginlik, şəhidlik, əlillik kimi vahiməli yangılar saçan - sərvət, altun düşkünü "qurd"ları görə bilmirik. Məhz, belə yaramaz varlıqların hesabına görə də baş alıb gedən sahipsizlik səbəbindən xalqın həyatında dəhşətli faciələr - qarşısı alınmaz bir tufana, burulğana çevrilir. "Oyunun" finalında isə xalq kürsüsündə verilən suallara dəqiq, məntiqli cavablar tapılmır ki... tapılmır!!!

"Kimdir müqəssir?" - bu mövzu da Azərbaycan üçün daha ağırlı, daha dəhşətli bir yaradır. Əbədi!..

Özünə daha firavan həyat qurmaq üçün slavyan torpaqlarına üz tutan azərbaycanlı oğullarının nəinki milyoner, hətta milyarder zirvəsinə çatdıqları zaman keçidində qəfil, ya tədricən üzləşdikləri ağıla sığmaz faciələr - ümumilikdə bütün qürbət elli azərbaycanlıların qərib həyat yaşantılarına güclü təsir edir. **Çünki, hamını - doğma Vətəndə - Azərbaycanda ANA, BACI və digər əzizləri gözləyir. Gözləyir... Dəli-divanə kimi!!!**

Qürbət elli azərbaycanlıların acılı-şirinli taleyi bənzərsiz - büsbütün ağırlı yaradıcılığı boyu ana xətt təşkil edən müəllifin qeyri-adi yanar bir dillə etdiyi bu zəhər dadlı "nağıl" nəinki bir ailənin, nəslin, ümumiyyətlə bütün Azərbaycan xalqı üçün əbədi bir sızıltı, göynək bir şərqidir.

Mən, gənc oxucular və tamaşaçı ilğımında öz dəsti - xətti ilə seçilən məşhur bir yazıçı kimi, hökmdar zamanın heyrətamiz yetişdirdiyi **Bahar Sonam** adlı əsl yazıçı qızıma ağırlı taleyində ən dəyərli qələbələr - şöhrət arzu edirəm!

Əlibala Hacızadə
10.III.2001 - Bakı

Sahibsizliyin acı nəticəsi

Məkrli erməni irticaçı qruplaşmaları sadıq müttəfiqləri Rus imperiyasının 366-cı moto-atıcı alayı ilə birgə, azğın düşmən xofundan sək-səkəli qış gecələri keçirən Xocalı əhalisinin başının üstünü kabus kimi alanda Elman Məmmədovun dəhşətlər içində çırpınan harayı bütün Azərbaycan hökumətini bürümüşdür... Dəhşət!!! Sanki Azərbaycanın güc nazirlikləri kar, kor xəstəliyinə tutulmuşdular... bilmək olmurdu – niyə görə?..

Rəsmi dairələrin vəzifə, yağlı tikə iddialı çirkin ehtiraslarının ağır nəticəsi olan zülmətin qan burulğanında 2,5 min Xocalı sakinləri boğularaq zərrə imdad harayında idilər. Təssüflər olsun ki, sanki, bu məsum körpə harayına "hökumətəm" deyib aslan kimi bar-bar bağıran əqidəsizlər yetmədi!!!

Kərkicahan, Quşçular, Meşəli, Malıbəyli, Qarabağlı, Tuğ kəndlərinin sakinlərinin başına gətirilən faciələr Xocalı üçün də labüd idi. Bu dəhşətlərin tükürpədici xofunu Elman Məmmədov aydın hiss edirdi. Məhz buna görə, heç olmasa körpələrin, qadınların, qocaların, yaralıların əvvəlcədən çıxarılmasını təklif vermişdi.

1991-ci ilin noyabrından erməni qəsbkarları tərəfindən yol bağlı idi. Xocalıya mülkü vertalyot yanvarın 18-də uçdu. Axırını hərbi vertalyot fevralın 13-də gəlmişdi. Bunlar labüd faciənin qarşısında bir damla idi...

Elman Məmmədov ratsiya ilə ardı-arası kəsilmədən Ağdama, Bakıya zəng vurub təcili olaraq vertalyot göndərmələrini tələb edirdi.

Şəhərdə işıqlar və qaz çoxdan kəsilmişdi. Aclıq, səfalət öz hökümünü sürməkdə idi. Fevral ayının 23-də hər ailəyə bir-iki kiloqram un paylanırdı ki, camaat ac qalmasın. Fevralın 24-də E.Məmmədov Ağdama təlimat verib bildirmişdi ki, erməni qruplaşmaları Xocalıya qarşı qəti hücumu tam hazırdılar. Qadınları, uşaqları, qocaları, şikəstləri, ümumiyyətlə camaatın çağırılmasına

təcili köməyin göndərilməsi lazım idi. Hava, su kimi... Bu, təcirəsalınmaz, qeyri-adi müqəddəs bir ehtiyac olmuşdu.

"Heç olmasa Xocalıya koridor açın!!!" – Büsbütün Xocalı sakinlərinin ürək parçalayan imdadını ifadə edən Elman Məmmədovun harayını eşidən olmadı!..

88-ci ilin fevral burulğanlarından üzü bəri camaatı küçələrə çıxaran, zülmət gecələrin ay işığında romantik azadlıq, müstəqllik xülyaları ilə meydanlar sulayan, noyabrın 4-nə keçən gecəyə kimi 20 günə yaxın aramsız püskürən, dalğalanan nümayişlərdə, möhtəşəm mitinqlərdə köpüklənə-köpüklənə, daşa-daşa dağ, qaya sahili bilinməyən alovlu nitqlər, mühazirələr guruldayaraq nəhayət hakimiyyət kürsüsünün rəhbər tacını əldə edən "inqilabçı natiqlər" hansı fahişenin ağuşunda uyuyurdular??? Məsum insanların ata-baba məbədlərinin axı nə idi günahı? Nə??? Axı, əsrlərdən bəri - iptidai icma quruluşu dövründən üzü bəri sadə insanlar zəhmətkeş, əzablı tələdən başqa bir gün görməyiblər!!!

Kim bu milləti ağ günə çıxarıb, kim??? Həmişə özü-öz zəhməti ilə özünə rahat gün ağlayıb - çalışıb, qurub... Qurduğu da... yenə xəyanətkarın, zalimin əli ilə talan, viran edilib!!!

Qoy, səyyar fahişələrdən doğulub kimlərin belindən gəldiklərini qanmayan əxlaqsız, pozğun hökumət sahibləri sevinəsinlər bu müdhiş hesabat qarşısında:

Elman Məmmədov:

– "Hələlik 500-dən artıq meyidimiz basdırılıb. Bu günə qədər də Xocalının özündəki və meşələrdəki cəsədlərimiz durur. Onları götürmək mümkün olmadı. Xocalı gözəl, füsunkar şəhər idi. Oraya ilk dəfə 119 nəfər, hazırda isə 5 min qaçqın gəlmişdi.

... Yüzlərlə uşaq həlak oldu, 5 yaşlı uşağın qulağı kəsildikdən sonra 8 güllə vurublar... Erməni, rus qəsbkarlarının ürəyi soyumadığı üçün cəsədi soyumayan uşağı vəhşicəsinə tapdalayıb keçiblər. 3 yaşlı uşağı al qanına qəltan ediblər. Yaş ya-

rımlıq uşağın başına necə güllə atıblarsa, körpənin beyni anasının üzünə dağılıb. Səhsız-hesabsız analar kürəyində uşaq ilə birgə güllələniblər...

Çox əzablı işgəncələr, ağlasığmaz dəhşətli oyunlar gətirilib Xocalı sakinlərinin başlarına..."

... Siz deyın, çirkin ehtirashı hökumət rəhbərlərinin başı pozuqluqları ucbatından törətdikləri bu vəhşiliklərin əsrə sığmayan qan burulğanlı faciəsini Allah götürəcəkmii??? Cavab verin!!!

Yox!.. Yox!!!

Tanrı götürməyəcək! Heç bir vaxt!!! Hakimiyyəti zor gücü ilə – Kaşpirovski əməliyyatı ilə ələ alıb, gizli, çirkin şəxsi niyyətlərini pərdələyən gözqamaşdırıcı reklamlar ilə Tanrının əxlaq, haqq-ədələt müqəddiməsi – müqəddəs Quranına and içib onun möhrünə sahib çıxanlar heç bir vaxt xeyir tapmayacaqlar! Heç bir vaxt! Qisas qiyamətə qalmaz deyiblər! Bunun bu mərhələlərdə keçən ömründə nə isə mütləq baş verir: Üç gün, ya yeddi gün, ya da qırx gün müddətində. Bu vaxtlarda da bilinməzsə, yeddi ilin sonuncu zamanı – qiyamət haqq-hesab müddətidir. İnsanlara etdikləri zülmün cəzasını sağ ikən almayacaqlarsa, qəbrləri mütləq alacaq! Mütləq!!!

Xocalının işğalına bir neçə ay qalmış İcra Hakimiyyəti Başçısı Elman Məmmədovun, rayon prokuroru Atakişi Atakişiyevin Azərbaycan hökumətinə vurduqları teleqramlar, etdikləri səhsız-hesabsız müraciətlər cavabsız qalmışdı. Yalançı, aldadıcı vədlər verilmişdi. Nəticədə isə rus-erməni qəsbkarları tərəfindən törədilmiş əsrin faciəsindən **"Qan gölməçələri..."** adlı tarixin qanlı bir səlnaməsi yarandı. (P.S. Bahar Sonam)

Yoxa çıxmış telefoqramma

1992-ci il fevral ayının 24-ü idi. İşğal bölgələrinə düşən qar-çovğun Bakının bağrında da tüğyan edirdi. Qış kimi baxışlarda soyuq, ürəklər isə təlatümlü, həyəcanlı idi. Azərbaycan qara günlərinin dəhşətli göynərtisində ağır-ağır inildəyirdi. Hələ başına nələrin gələcəyi də 20 yanvar çalın-çarpaz dərddli ürəyinə dammışdı. Tam sahibsizliyini aydın hiss edirdi. Dərk edirdi ki, səksəkəli ömür yaşantılarında getdikcə kəsilib-doğranır və harayına isə hay verən, sanki, heç qismətinə belə yazılmamışdı. Bir nicat, bir ümid gəzirdi, Azərbaycan! Qara gözlərindən acı-acı axıtıldığı sakit göz yaşları bağrının 20 yanvar yarasına süzülüb onun dözülməz ağrı-tüstüsünü ərşə bülənd edirdi...

Azərbaycan ağlayırdı.. İçin-için... Lakin, imdadına yetən yox idi...

Azərbaycan Dövlət Teleşirkətində lal bir sükut hökm sürürdü. Sanki qurbağa gölünə daş atmışdılar. Buranın matəm, ya fırvan həyat günləri yaşadığı başa düşülməz idi... Axşam saat 9-a işləyirdi. Zəng çalındı. Xocalı İcra Hakimiyyəti Başçısının köməkçisi idi. Kabeldə hənərti duyan kimi o, dəstəyi Elman Məmmədova verdi.

– Alo! Eşidirsiz?

– Bəli, bəli, eşidirəm!..

– Xocalıdandır, Elman Məmmədov...

– Elman müəllim, eşidirəm Sizi!

– Respublika rəhbərliyindən heç kimi tapa bilmirəm. Bizim üç günlük sursatımız qalıb. Əgər imkanınız varsa, kömək edin. Fikrimi respublika rəhbərliyinə çatdırın!

Vahimə, həyəcədən öz dünyasına sığmayan Hicran Hüseynov çəşqin bir təlaş içində:

– Elman müəllim, çalışaram!..

...Teleşirkətin sədri Məmməd Muradın müavini Rəhim Əliyevin yaraşlıq kabinetinə Hicran Hüseynov təlaş içində daxil olanda müavin «büllur» konfet vazından yaşıl rəngli marmelad götürüb kefli-kefli ağzına qoyurdu. Pürrengi çay stəkanını əlinə götürmək istərkən Hicran Hüseynovun bir dünya ələm dolu baxışları ilə qarşılaşdı. Vəziyyətin məğzini biləndə dişi canavar qəzəbi ilə üzünü bozartdı.

– Get öz işinlə məşğul ol! Aydındır?

Hicran Hüseynov dinmədi. Yerində mat qaldı. Bu həyəcanlı etirafın cavabının belə olacağını heç gözləmədi. Və çox məyus halda müavinin yaraşlıq kabinetini tərk edib öz iş otağına keçdi. Telefoqrammanı stolunun siyirtməsinə qoyub evinə getdi. Səhər iş gəlib siyirtməsinə çəkəndə gözlərinə inana bilmədi. Dəhşətdən daşa dönüb qaldı yerində: Telefoqramma yox idi!..

"Get işinlə məşğul ol!" Bu dəhşətli psixologiyanın müəllifləri Rəhim Əliyev kimilər bu sərt, məkrli ifadə ilə həqiqətin harayını susdurub, sanki, bütöv bir azğın canavar sürüsünə göstəriş verdi; Yaraşlıq kabinetində ağzına ötürdüyü marmeladın rəngi kimi yaşıl işıq yandıranlardan biri oldu 366-cı rus alayının məkrinə... Və nəticə etibarlı ilə də ayrı-ayrı fərdi qruplaşmaların birgə cızdıqları çirkin ssenari əsasında əsrin bağrına Xocalı adlı nəhayət-siz bir genosid damğası vuruldu.

Səviyyəsiz etirafın sonrakı ağır məsuliyyətini hiss etməyən teleşirkətin səlahiyyətli rəhbərləri 7 milyonluq bir xalqın dövlət televiziya adlı Akademik maarifçilik kürsüsünə səriştəsiz, qara qəlblə necə yol tapıblar? Necə???

Axı, televiziya kürsüsü Dövlətin, Xalqın söz, sənət, fikir, düşüncə təzahürüdür. Xalqla birbaşa əlaqə – ünsiyyət vasitəsidir. Əgər, ümumxalq faciəsi zamanı, ən yüksək zərurətdən doğan qeyri-adi məsuliyyətdən boyun qaçırıb hər kəs öz işi ilə məşğul olarsa, bəs onda, ümumxalq bəla-

larının qarşısının alınmasına kimlər səfərbər olunmalıdır? Kimlər???

Qoy, Dədə Qorqudun müqəddəs ruhu... nəhayətsiz qanqadalı oğuz igidlərinin uğur və uğursuzluqlarının inkaredilməz, acılı-şirinli dövrünün şahidi olan bağıran, min-bir dərqli, gözü yaşlı qopuzunu çalın-çarpaz dağlı bağına basıb bir şərqi söyləsin...

*Əzizim dərdin alım –
Yanıb dərdinə qalım...
Niyə yağı əlində
Viran oldu Xocalım?!*

Nalə

Leyli dəhşətli atışmanın səmindən hövlnak oyananda gecə saat 10-nun yarısı idi. Həm çöldəki tükürpədicə qiyamətin xofu, həm də yalqızlıq vahiməsi bir anın içində onun bütün vücudunu bürüdü. Amansız təlaş içində körpəsinə doğru boylandı. O, üstünə qəhvəyi, yun adyal salınmış beşiyində mışıl-mışıl yatırdı. Xəbəri yox idi dünyanın bu dəhşətli simasından. Qorxu, vahimə tufanında çalxanan Leyli özünü itirdi. Heç bilmədi nə etsin?! Həyat yoldaşı Faiq evdə olsaydı, bəlkə də...

Neçə müddət idi ki, Faiq aeroport postunda keşik çəkirdi. Evə arabir də olsa baş çəkməyə imkan tapa bilmirdi. İl yarım idi ki, ailə qurmuşdular. Təzə evə köçmüşdülər. Köçdükləri bina hələ tam tikilib qurtarmamışdı, maddi imkanları olsa da, müharibə macal vermirdi. Bu dəhşətli bəla dörd ilə yaxın idi ki, həyatın isti nəfəsinə qılinc çəkməyə başlamışdı. Sonu necə olacaqdı, bilinmirdi...

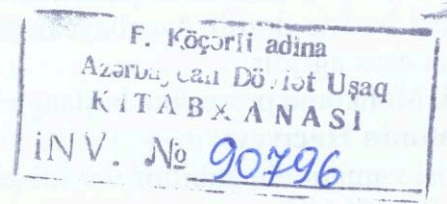
Getdikcə bütün varlığını bürüyən vahimə içində Leyli pəncərə önünə gəldi. Bu an dəhşətli heyrətdən sanki daşa döndü. İnana bilmədi qarşılaşdığı mənzərəyə. Onun yaraşlıq, donuq baxışları önündə Xocalı vahiməli bir alova bürünmüşdü. Leyli heç bir zaman inanmadığı bir məfhumun reallığını məhz indi dərk etdi. Bəli, onun heyrətli baxışları önündə mövcud olan bu müdhiş varlıq cəhənnəm idi. O, bu tükürpədicə bəladan qurtarmağa can atdı. Bir anın içində dəli kimi beşiyə tərəf cumdu və yuxulu körpəni qapdı. Yatmazdan əvvəl, əyninə geydiyi göy pamazi xalalda özünü çölə atdı. Bu zaman həqiqətən qiyamətin qır qazanına düşdüyünü bir daha hiss etdi. Özünü dəli kimi ora-bura vuran camaat içində vurnuxmağa başladı. Nəhayət, hamı kimi o da fevralın bu şaxtalı, vahiməli qış gecəsində Kətiyin dəhşətli meşəsinə üz tutdu. Cəhənnəmdən qurtulmaq üçün meşəyə pərən-pərən düşmüş camaatın eyni məqsədi kimi vahid ümid gözdi. Lakin hara üz

tutdusa, yağlı quduz kimi onları mühasirəyə aldı. Nəhayət, cüzi çıxış yolu tapacağı gümanı ilə amansız qorxu içində Leyli Qarqar çayı tərəfə yönəldi. Buzdan qaysaq bağlamış çayı keçəndə canında dəhşətli bir sızıltı duydu. Sanki indicə yuxudan oyanmış kimi çaşqın-çaşqın ətrafına boylandı. Körpəsini dəli bir istəklə, amansız bir həyəcanla bağrına basdı. Yoluna davam etdi... Özünü yox, körpəsini xilas etmək üçün var gücü ilə qaçmağa başladı. Bu an bağrında çılğın bir titrəyiş duydu. Onsuz da heyrətamiz qorxular içində sanki bir şam kimi əriyən varlığını bu an daha bir qeyri-adi vahimə sancdı. **“Yox... yox, mən səni heç kəsə vermərəm, mənim balam!”** – deyər, bu daxili, ağlar pıçıltılarla Leyli hədsiz bir ana istəyi ilə sinəsinə basdığı 7 aylıq körpəsini həтта ölümün belə onun əlindən ala bilmək gücünə şübhə etdi. **“Vermərəm!”** qətiyyəti ilə o, hər üç dəhşətli varlığın hökmünə qarşı sanki üsyan etdi: **Müharibə, Düşmən, Şaxta...**

Bu hökmlü qorxular içində o, təngənəfəs halda Qaraqaya doğru qalxmağa başladı. Hənirti eşitdi. Və yenə dəli kimi ətrafına boylandı. Hər tərəfi örtmüş qarın üstündə əcaib ləpirlərdən başqa heç nə görmədi. Lakin, birdən, Qaraqayanın bir kilometrlik uzaqlığında arı topası kimi qaraltı diqqətini cəlb etdi, canavar sürüsü kimi qayalığa tərəf gəlirdi. Onların erməni olduqlarına Leylinin şübhəsi qalmadı. Dəhşət içərisində körpəsini bağrına basaraq, qayadakı mağaraya girdi. Nəfəsini içinə çəkib təhlükənin sovuşmasını gözlədi. Xeyli sonra bəlanın uzaqlaşdığını zənn edib, kol-kosun, qayalıqların arası ilə Ağdam istiqamətinə doğru dizin-dizin irəliləməyə başladı. Qılınc kimi kəsən şaxtanın caynağında çırpınaraq, ehtiyatla qarşıya can atırdı. Bu zaman anaya elə gəldi ki, körpəsi soyuqdan əsir. Buna görə xalataının ətəklərini də qaldırıb bağrının başına çarpazladı. Sonra yenə şübhə etdi. Və bu dəfə başının yun örpəyini açıb körpəsinin üstünə çəkdi. Yenə ürəyini narahat edən şübhələr ona rahatlıq vermədi. Ona elə gəldi ki,

körpəsi şaxtadan donaraq kiçilibdir. Bu qarışıq düşüncələr qoynunda çırpınan Leyli nəfəsi kəsilmiş halda qayanın xəlvət küncünə çəkildi. Ətrafa ötəri nəzər saldı. Bağrında kilidlənmiş qollarını astaca, çətinliklə boşaldıb kiçik yorğana bükdüüyü körpəsinə boylandı. Ehmalca üzünü açdı. Və...

Bu an dəhşətin amansız kəsəri onun bağrını parçaladı. Qucağında körpəsini dəli kimi gəzdi. Körpə... yox idi... Boş qalmış yorğanı donmuş əlləri ilə ələk-vələk etdi. Birdən onun qəfil baxışları yorğanın ayaq hissəsinə sataşdı. Ora tamamilə açıq idi. Vahiməli qorxu içində qaçdığı zaman körpə haradasa, yorğanın ayaq hissəsindən sürüşüb düşmüş və özünü itirmiş ana bu zaman bunu hiss etməmişdi. “Yox!!! Bu, ola bilməz!!!” – Leylinin bağrından qopan bu dəhşətli fəryad büsbütün hər yanı lərzəyə gətirdi. O, zəhər dadan göz yaşları içərisində arxaya – gəldiyi tərəfə boylandı. Geri dönmək istədi, amma bacarmadı. Lakin bu an onun yarılmış bağrından qopan qeyri-adi bir inilti qırıq-qırıq hıçqıraraq, təkrarən o yerləri dolaşmağa başladı... dəli... divanətək. Bu, Leylinin al-qan olmuş, yarılmış bağrından qopan nalə idi...

Cavabsız suallar

Məhkəmə salonunda ürəkağrıcı səssizlik hökm sürürdü. Prosesin başlanmasına hələ vardı... Burada kimsə bir-birinin baxışlarına tuş gəlməkdən ehtiyat edirdi. Əyilmiş qamətləri sual işarəsinə bənzəyirdi. Sanki Tanrıya deyil, Torpağa dua edirdilər. Düşünürdülər ki, xəyanət etdikləri viranə qalmış müqəddəs torpaq onların törətdikləri dəhşətli acı-ağrıları da-nıb, güzəştə gedəcək. Lakin, bu binəvalar törətdikləri hədsiz cinayətlərin qan burulğanlarında bircə haqq olan varlığı tamamilə unutmuşlar: Onların çirkin cəsədlərini heç bir vaxt götürməyəcək **Torpaq!!!** Xəyanətkarların pul, vəzifə ehtirashi çirkin əməllərinin qurbanı olaraq amansız düşmən tapdağında qalıb məzar nəsib olmayan günahsız ruhların fəryadı heç bir vaxt buna yol verməyəcəkdir. Onlar diri-diri yandırılıb küllərini "Böyük Ermənistan İmperiyası"na bac verilməlidir. Müştərək cızdıqları "Əsrin faciəsi" ssenarisinin müəllif-sahiblərinə qaytarılmalıdır. Çünki Erməni od-atəşinin üzərinə onlar hədsiz dərəcədə yağ səpələyib işğalçı, dağıdıcı, qəsbkar düşməyə geniş rəvac vermişlər!..

Satılmış xəyanətkarların, müqəddəs Azərbaycan, nəinki dirisini, heç ölüsünü də götürməyəcəkdir!

Qədim ata-baba yurdlarının dövlət əmlakını dağıdıb, mə-nimsəyib və cinayətkarlıqlarının üstünü ört-basdır etməkdən ötrü "qiymətsiz" torpaqları çox asanlıqla ermənilərə verən namussuzların ləkəsi hədsiz dərdli Azərbaycan üçün unudulması mümkün olmayan əsas ağrıdır.

6.06.1996-ci il. Məhkəmə prosesinin başlanğıcı elan edildi.

Müttəhim Fəhmin Hacıyev:

– Xocalı faciəsi zamanı elə zabitlər var idi ki, təyinat yerinə getməyiblər. Bizə Xocalını qorumaq tapşırığını verməmişdilər. Balasanyan Vladik Mixayloviç Əsgəran rayon Xalq

Cəbhəsinin sədri idi. O, xocalılarla çox qəddar hərəkət etmişdi.

1992-ci il yanvar ayının 22-də Ağdama gəlmişəm. Yollar kəsildiyindən geriye qayıda bilməmişəm. Gəncəyə gəlmişik ki, vertalyotla gedək. Saat 11 radələrində dedilər ki, vertalyot olmayacaq. Qayıdıb Ağdama gəldik.

Mustafayev Əli – (şahid):

– Nə Tamerlan Qarayevi, nə də Fəhmin Hacıyevi həmin vaxt Gəncədə görməmişəm. Gəncə şəhər polisinin rəisi Eldar Həsənovun köməkliyi ilə vertalyotla Xocalıya uçduq. Yerə enə bilməyib, yenə də Ağdama qayıtdıq.

Hakim Qüdrət Paşayev:

– Xocalını müdafiə etmək mümkün idimi?

Fəhmin Hacıyev:

– Əsgəranı götürmək lazım idi ki, Xocalı müdafiə olunsun. Ailələr çıxarılsaydı olardı. Çünki «Qrad» hara atılırdı bilinmirdi.

Osman Kazımov (vəkil):

– Şirin Mirzəyevin batalyonunda dedilər ki, Xocalıya gə-dəsi olmadıq?

Əli Mustafayev:

– Əksinə, 11 yaşlı Vüqar (Xocalı sakini) dedi ki, Xocalıya mən də gedəyəcəm.

Fəhmin Hacıyev:

– Getməyəcəyik deyən kim idi?

Əli Mustafayev:

– Bilmirəm.

Vəkil:

– Avtobus sizi hara gətirdi?

Əli Mustafayev:

– Ağdamın aeroportuna.

Vəkil:

– Şirin Mirzəyevin batalyonundan kim gəlib xocalıları apardı?

Əli Mustafayev:

– Yadımda deyil.

Hakim Hicran Hüsenyova müraciət edir:

– Elman Məmmədov sizə zəng vurub deyib ki, hökumətdən heç bir kömək yoxdur? Kömək edin!

Hicran Hüseyinov (Televiziyanın diktoru):

– 1992-ci il fevral ayının 24-ü idi. Zəng çalındı, cavab verdim. Xocalı İcra hakimiyyəti başçısının köməkçisi idi. Dəstəyi Elman müəllimə verdi. Elman müəllim dedi ki, respublika rəhbərlərindən heç kimi tapa bilmirəm. Axşam saat 9-a işləmişdi. Dedi ki, bizim üç sutkalıq sursatımız qalıb. İmkanın varsa, bizə kömək et. Fikrimi respublika rəhbərliyinə çatdır... Dedim ki, çalışaram.

Onda sədr Məmməd Murad idi. Onun müavini Rəhim Əliyevin yanına getdim. Vəziyyəti həyəcanlı şəkildə ona çatdırdım. Qəzəblə mənə dedi ki, get, öz işinlə məşğul ol.

Telefonoqrammanı stolumun siyirtməsinə qoyub evə getdim. Səhər gəlib gördüm ki, telefonoqramma siyirtmədə yoxdur.

Hakim:

– Telefonoqrammanı kim götürə bilərdi?

H. Hüseyinov:

– Otaqda baş redaktor qaldı. Təbii ki, xüsusi tapşırıqla o götürmüşdü.

Vəkil:

– Fəhmin Ağdamdan gəlib o telefonoqrammanı götürə bilərdimi?

Hicran Hüseyinov:

– Bu suala ancaq gülmək olar. Fəhmin götürə bilməzdi, ancaq onların oraya göndərdikləri əlaltıları götürərdi. Həmin gün Xocalı əhvalatını və telefonoqrammanın itməsini televiziyanın bütün əməkdaşlarına çatdırdım.

İsgəndər Həmidov (şahid):

– Xocalı genosidinin birbaşa günahkarları Qorbaçov, 366-cı rus moto-atıcı alayı, erməni qəsbkarları və respublikanın siyasi rəhbərləri idilər. Silahları yığıb yerli əhalini qəsbkar ermənilərin qarşısında əliyalın qoydular. O zaman AXC siyasi bir qurum idi. O, heç nə edə bilməzdi... Budeykinin ömrü olmadan 366-cı alay Xocalıya girməzdi. Azərbaycan MDB-yə girsəydi də, bu hadisə olacaqdı.

Hakim:

– Xocalı işğal olunmaya bilərdimi?

Şahin Cahangirov (şahid):

– Əgər MDB məsələsi düzgün həll edilsəydi, rus orduları təcili Azərbaycanın ərazisindən çıxarılmasaydı, olardı.

İlham Zahidoğlu (Xocalı sakini):

– Üç nəfərlə Xocalıya piyada, gecə patron aparmışıq. Fikirləşirdik ki, bu qırğının qarşısını ala biləcəyik.

Musa Məmmədov (Qarabağ üzrə prezidentin səlahiyyətli nümayəndəsi):

– Mən Budeykinlə tək olmamışam. Ağdamın Qərvənd kəndində camaat rus tanklarının qabağını kəsməli idi. Bu mümkün olmadı. Xocalının vəziyyətinin ağır olmasını Elman Məmmədov və Atakişi Atakişiyev tez-tez bizə çatdırırdı. Mənim ixtiyarımda nə qoşun var idi, nə də hərbi sursat. Mənə sırf təsərrüfat işləri tapşırılmışdı. Buna baxmayaraq döyüşün qaynar nöqtələrində olur, əhaliyə hərtərəfli köməklik göstərirdim.

Xocalıdan alınan məlumatları DİN-ə, MTN-ə, Prezident Aparatına müntəzəm çatdırırdım. Həyəcanlı vəziyyət barədə 25-fevral 1992-ci ildə Nazirlər Sovetinə demişəm. Qırğının qarşısını almaq mümkün deyildi. Təsərrüfat işləri istisna olunmaqla, mənə əsaslı heç bir səlahiyyət verilməmişdi. Döyüşkən qüvvələr pərakəndə halda idi. Respublika rəhbərliyi mənə aldadaaraq zərbə altında qoymuşdu.

Tahir Əliyev:

– Xocalı dövlət səviyyəsində qorunmalı idi. Vaxt gələcək hər bir kəs layiqli cəzasını və qiymətini alacaq. Xocalı qırğınının qarşısını alan vahid döyüşkən qüvvə lazım idi. Biz öz qeyrətimizə sığınıb vuruşuruq. Torpaqlarımızı qaytarandan sonra danışacağam. İndi vaxtı deyil.

... Dəhşət !!!

Hansı məkrli oyunlardan çıxmayan, insan cildinə girmiş bu şeytan-iblislər, görə necə ütülü etirafların aynasında aranıb-daranırlar!!!

... Prezidentə, Ali Sovetə, Nazirlər Sovetinə, AXC-yə vurulan saysız-hesabsız teleqramlara, zənglərə cavab verən heyrətamiz, tükürpədicə yalnız bir əks-səda var idi:

"Qardaş, zəhmət çəkmə, böyükklər ciblərini açıb bərk pul yığırlar. Qarabağ yadlarına belə düşmür..."

Qəribədir! Görəsən, Hakmiyyət kürsüsündə oturanların ciblərinə axıdılan o pulları onlara kimlər verirdi?.. Niyə görə verirdilər?.. Onların gəlir mənbəyi nə və hara idi???

Televiziya susurdu. Qarabağın, əsasən Xocalının ağırlı günlərindən ictimaiyyətə məlumatlar verilmirdi. 366-cı rus moto-atıcı alayı köməksiz, silahsız dinc əhalini qan burulğanında boğurdu. Televiziya isə MK-nin yeni qərarlarını, Prezidentin görüşlərini göstərir, Xocalıda isə mühasirə halqası get-gedə daralırdı. Stepanakertdə yerləşən rus alayının hərbi sursatının hamısını ermənlərə verib getmək ehtimalı vardı. Tank ekipajının komandiri Oqonovdur. Naxçıvan hərbi hissəsi – (Rusiyanındır) ordu və diviziya mərkəzləşdirilmişdi. Bir diviziya Ermənistanda, digəri isə Azərbaycanda idi. 75/5 nisbətində. Daxili işlər qoşunu – Don diviziyası asayışı qoruyur,

o biri rus polku isə azərbaycanlılar yaşayan kəndləri yandırır, talan edirdi. Bu sahədə əsas rolu dördüncü polk oynayırdı. Kapitan Arutyunyan və Oqanyan liderlik edirdilər. Zori Bala-yan Stepanakert televizısı ilə yana-yana blokadadan danışdı: "Qolodnie, xolodnie, razve s takim narodom mı proiqraem? Koneçno net! Pətiy qod uje mı çuvstvuem svobodu, slava boqu..." 15.02.1992-ci il.

"Frans Press" agentliyinin əməkdaşı Anatoliy Soprunniko-vun dediklərindən:

– Ermənilər hər şeyi bacarırlar. Bizə qayğı göstərib tutduqları bütün bəd əməlləri sizin üstünüzə yıxırlar. Siz isə olan şeyi də sübut edə bilmirsiniz. Bu sizin faciənizdir.

Münaqişələrin dərinləşən xətləri Moskvadan və Bakıdan gəlir. Bizim televiziyaımız ermənilərə təlimatların, sirlərin çatdırılmasında xəfiyyə rolunu oynayırdı. Bakıya kömək üçün müraciət etmək ağılsızlıqdır.

Respublika rəhbərliyi Qarabağı və qarabağlıları taleyin ümidinə buraxmışdı. Kim öz yaxınının meyitini tapırdısa, dəfn etmək üçün maşın axtarır, kömək arayırdı. Dövlət rəhbərləri adi bir başsaqlığı da verməyə rəva bilmədilər. 3 marta qədər ermənilərdən 241 meyit alındı.

Xocalının dəhşətli qırğını görən Az. TV-nin müxbiri Nadejda İsmayılovanın ürəyi getdi. Don vurmışların çoxu Ağdam tərəfdə çöllərdə qaldı. Kömək edən qüvvələr tapılmadı. Səlahiyyətli bir nəfər də olsun adam nəzərə çarpmadı.

Qırğın zamanı 366-cı alayın tərkibində 46 erməni hərbi qulluqçusu olmuşdu. Rusiyanın "Novosti" proqramı Yuqoslaviyada 3 yaşlı qızın öldürülməsindən göz yaş tökə-tökə danışır, Xocalı qırğınından isə bir kəlmə danışmırdı. **Xocalı böyük oyunun böyük qurbanı oldu. Tarix bu xəyanəti heç bir zaman bağışlamayacaq.**

... Xocalıdan Şuşaya yol 16 km-dir, Ağdama qədər də eyni məsafədir. Laçın, Kəlbəcər rayonlarına isə Qarqar çayı boyunca bir neçə saata getmək olur...

19 fevral 1992-ci ildə Rusiya prezidenti Boris Yeltsinin rus qoşunlarının baş komandanı Sapoşnikov və Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyanla Moskvada məxfi görüşü keçirildi. Elə həmin görüşdə "Xocalı qırğının" ssenarisi hazırlandı. Bundan sonra Stepanakertdə 366-cı alayın zabitlərinə Amerika dolları paylandı. Xocalının işğalı üçün 10 milyon, Ağdamın zəbtinə isə 15 milyon rus pulu ayrıldı...

... Ermənilər Xocalını götürüb Əsgəranı müdafiə etməli idilər. Çünki azərbaycanlıların oraya hücum edəcəklərini bildirdilər. Buna görə də onlar Moskvaya milyonlarla pul verməyi boyun olub, 366-cı alayı ala bilmiş və onun gücündən istifadə etmişdilər...

... Ruhu qarşısında diz çökdüyüm Çingiz... Azərbaycanın dəhşətli faciə yaşantılarında deyərdi: "Qurban olum Sizə! Hara gedirsiniz belə??? Allah xatirinə, torpağı sahibsiz qoymayın... Ey insanlar... kömək edin!!!"

Xocalı naləsi ilə birlikdə məsum görpə haraylı Çingiz hıçqırıqları sahipsizlik ucbatından bəşər sərhədlərini viran qoyub bütünü dünyanı yandırdı.

Bəli, yalnız Çingiz haraylarında Azərbaycanın qan çilənmiş üfüqləri fəryad edirdi...

Damğa

Güllü nənə aram-aram danışdıqca sanki ünyetməzlilərə axıb gedən bir dünya ələm dağlı nurani, dumanlı baxışları görünməz olan məchul bir nöqtədə məskunlaşırdı. "Nənə, bir sorğa görə gəldim, bu "qərib" ünvanına mən... **Əsir olduğun iztirablardan din – min-bir könül sökən söz-ələm, dərd söylə mənə...**" – viranə haraylı etiraf qarşısında Güllü nənənin qəfil qətiyyəti mənim üçün gözlənilməz oldu: "Yox!" – dedi. Mən əsir düşməmişəm!!!" Sonra isə ani lal sükut nəfəsində sanki diz atıb, "namazını qılmağa" başladı... Oxuduğu ayələrdə nələr yox idi, İlahi???

...Mən isə... yalnız... onun əsirlikdə keçirdiyi acı yaşantılarının sorasını alıb gəlmişdim... Nə isə, kəsmədim sözünü, Güllü nənənin... Böyük yarasını qoparmağa cürət etmədim... Və müti halda onun nə haqdası "səlnaməsinə" diqqət kəsildim.

«...Mərhum İbrahim xanın hökmranlığı zamanında Pənahabad, yəni Şuşa qalasının şərq tərəfində Bağrıqan dağı deyilən yerdə bir uca qaya vardı. Həmin dağda öz təbələri ilə Avan Koxa adlı bir erməni yaşayırdı. Avan Koxa öz təbələrinə tapırmışdı ki, harada əllərinə müsəlman düşsə, tutub onun hüzuruna gətirsinlər. Avan Koxanın əmrilə tutulmuş müsəlmanı çılpaqlayıb üzü üstə yerə yıxırdılar. Sonra onun arxasının dərisində dörd barmaq enində bıçaqla boynundan qom ətinəcən iki tərəfdən xətt çəkib və dərinin ucunu aşağı əydirilmiş ağacın qüvvətli bir budağına bənd edib budağı buraxırdılar. Ağacın budağı qüvvətlə yuxarı qalxanda o yazıq müsəlmanın dərisi boynuna qədər soyulardı və onun bağırtısı dağa düşərdi. Bu əhvalatı görənin və eşidənin də bağırı qan olardı.

Buna görə də həmin qayaya «Bağrı qan dağı» adı vermişdilər...»

Nənə bağıran «əfsanəsini» bitirdikdən sonra əlini astaca qaldırıb büllur şeh damlası tək, keçirdiyi iztirablarının şırımlar açdığı təmkinli çöhrəsində üzü aşağı yuvarlanan göz yaşlarına çəkdi... Və bu an qolunun dirsəkdən yuxarı bəyaz yerində göy bir "möhür" həssas baxışlarıma ox kimi sancıldı. Aman Allah!!! İnanı bilmədim buna...

Ya Rəbb!!! Sən demə, Güllü Nənə Avan Koxa sitəmi ilə öz bağrının al qanından bəhs edirmiş...

Heyrətdən nitqim tutulmuş halda qeyri-ixtiyari, astaca ayağa qalxdım. Nənə və onun ailə üzvləri ilə vidalaşaraq qapıya tərəf getdim. Nədənsə, birdən, astanada ayaq saxladım. Və tərəddüdlə onun "tarix" çöhrəsinə boylandım.

– Güllü nənə, – dedim – Qarabağ xanı rəhmətlik İbrahim xanın vəziri, məşhur Qarabağ tarixçisi Mirzə Camal Xocalıdan olub?

Nənə qaygılı, dərinliyində dərdi tufan qoparan, xəfif təbəssümlü nəzərlərini onu lapdan, qeyri-adi sorğuya çəkən heyretəmiz, mənalı baxışlarımda sirlisirlidolandıraraq:

– **Bəli, mənim Tülpan çiçəyim – dedi...**

– **Güllü Nənə... Qoy, Ulu Tanrı Mirzə Camal ustadıma qəni-qəni rəhmət eləsin!!!**

Kimdir müqəssir?

Nuridə telefonun səsinə oyananda gecə saat üç idi. Gecənin bu vaxtında zəng büsbütün vücudunu vahiməli qorxu içində yandırmağa başladı. Amansız təlaş içində dəstəyi qaldırdı.

– Bəli! Salam! – oğlu idi. Kazandan zəng etmişdi. – Atam, sən sən? Mama qurban, necəsən? Ümumiyyətlə, necəsiz? Sağ-salamatsız?.. Şükür Allaha! Xeyir ola, bu gecə? Mamanın ürəyi qopdu ki, yerindən! Gündüz zəng eləyə bilməzdin? Nə?.. Necə?.. Yox, bu ola bilməz!.. Yox, yox, bu ola bilməz?! Mama qurban. Yox, yox!!! Oyy, oyy!!! Dəhşət!.. – Nuridə eşitdiyi dəhşətli xəbərdən ani olaraq dinə bilmədi. Əlini ürəyinin üstünə qoyaraq, vahiməli həyəcan içində ufuldamağa başladı, – Atam, Aslan, sənə mama qurban, geri qayıdın, təcili, mənə heç nə lazım deyil, of, of, off!.. – Yaxşı, sağ ol! Qayıdın, gəlin, mən özüm sizi saxlayacağam, mənə elə qazanc lazım deyil, eşidirsən, qayıdın, gəlin!!!

Nuridə telefonda oğlundan eşitdiyi dəhşətli xəbərdən səhərə kimi gecəni dirigözlü açdı. Sübh erkən, tələsə-tələsə geyinib Hacıxanmədgilə getdi. Qorxu içində əli əsə-əsə qapının zəngini basdı. Az keçməmiş qapı açıldı. Səhərin alatoranında qapının vaxtsız-vədəsiz döyüldüyündən təəccüblənən Şahnaz xanımın heyretli baxışları ilə qarşılaşdı. Hüzünlü pıçıltı ilə salam verdi. Sonra ani olaraq dili tutulmuş kimi dinə bilmədi. Şahnaz xanımın intizar çökmüş gözlərindəki heyret onu çaşdırdı. Tələş içində olan Şahnaz xanım:

– Salam, xeyir ola, Nuridə bacı? – deyə səbirsizliklə ondan soruşdu.

Nuridə eşitdiyi xəbəri hədsiz kədərlə ona bildirdi.

– Yox!!! Ola bilməz!!! – deyə, Şahnaz xanım gözlərini yumaraq çıxırdı.

Nuridə hönkürtü ilə onu qucaqlayıb bağına basdı. O, əzab içində evə qaçaraq: “Hacıxanməd!!!” – deyə, hələ yuxudan oyanmayan ərini səslədi. Səsə hövlnak duran Hacıxanməd yataq geyimində bayıra çıxdı. Nuridəni görüb tez də qayıtdı. Və cəld geyinərək özünü çölə atdı. “Nə olub?” – deyə təşvişlə soruşdu...

.... Onlar Bakının aeroportuna çatanda saat 10-a qalırdı. Gecə saat 3-ün reysi hələ gəlib çıxmamışdı. Hacıxanməd üzüntülü əzab içində dözə bilmirdi. Ürəyini didən narahatlığının yükünü onunla bərabər çəkən əmisi oğlanları onu sakitləşdirməyə çalışırdılar. Lakin o, heç biri qara şübhələrin əlindən xilas ola bilmirdi. Gözlədikləri reys gecikirdi. Nəhayət, aradan bir xeyli keçmiş göylərin nəhayətsiz ucqarlığında uğuldayan Kazan – Bakı marşrutlu təyyarə aeroporta enməyə başladı. Meydanda intizar çəkənlərin hamısının gözləri ona dikilmişdi. Təyyarə qulaqbatırıcı səsə yerə enəndə hamı ona tərəf cumdu. Sərnişinlər bir-bir, iki-iki düşməyə başladılar. Lakin, Hacıxanmədgilin gözlədikləri adam hələ də gözə dəymirdi. Diqqətləri təyyarədən düşənlərin içində istəklərini axtarırdı, arayırdı... Acı bir fəryadla onu soraq-layırdı. Lakin o, görünmürdü. Belə bir təşviş içində onların nəzərləri, birdən, təyyarənin yüksəkləmə kamerasına sataşdı. Oradan ağır-ağır tabut düşürürdülər. Bu an onların ürəyindən sanki ildırım çaxıb keçdi. Dördü də daxili, vahiməli sarsıntı içində: “Yox... Yox, Allah eləməsin, belə şey dünyasında ola bilməz!..” – deyə fikirləşdilər...

Bu zaman onların nəzərləri iki nəfər yerli tanış adama sataşdı. Lal sükut içində təyyarədən düşüb hüznü baxışları ilə kimisə axtarmağa başladılar. Diqqətləri Hacıxanmədgilə sataşanda tərəddüd içərisində nə edəcəklərini bilmədilər. Nəhayət, özlərini güclə ələ alaraq ağır addımlarla onlara yaxınlaş-

dılar. Soyuq, cansıxıcı bir tərzdə salamlayıb-görüşdülər və məsələnin nə yerdə olduğunu çox çətinliklə açıb dedilər. Deməli, şübhələr yalan deyilmiş...

Təyyarədə gətirilən dörd meyit qutusunun birinin üstündəki yazıları oxuyanda, bu dəhşətin qarşısında quruyub qaldılar. Bu an Hacıxanməd ilan vurmuş kimi qovrularaq, üzünü kənara çevirib yığılmamaq üçün yaxınlıqda olan “06” markalı maşının açıq qapısından tutdu və “Ana!!!” – deyə, haray çəkdi. Bağından qopan naləsi bütün aeroportu lərzəyə gətirdi. Onun bu fəryadı hamının ürəyini yandıraraq köz etdi...

... Dağın döşündə yerləşən Qədimkəndin üzərinə ağır duman çökmüşdü. Sanki ağ kəfənə bürünmüşdü. Gecənin alatoranlılığında bayquşun dəhşətli ulartısı hamını vahiməyə salmışdı. Bu vaxt asfalt yoldan dönüb Qədimkəndə sarı gələn təcili yardım maşını kəndin daş yolunu ağır-ağır qalxmağa başladı. Arxasınca asta-asta “07” markalı maşın gəlirdi.

Bu zaman kimsə: Kəndə ağır-ağır bir maşın çıxır. – dedi. Ruhəngiz ana: – Hə, maşın ağır-ağır gəlir?.. – deyə, gizli bir mənə ilə ah çəkdi.

Maşın gəlib “Dərəməhəllə” adlı yerdə, neçə min yaşı olan qədim çinar ağacının yanından sola burulub birinci evin qapısında dayandı. Hacıxanməd üzüntülü, əzablı bir hərəkətlə qapını açıb yerə düşdü. Və bu an qarşılaşdığı mənzərənin dəhşəti onu daha da vahiməyə saldı. Sanki bütün Quba camaatı onun ata yurduna toplaşmışdı. Gecənin zülmətində saysız, milyon-milyon "ulduz" sanki ələm içində şəfəq saçırdı. Bu gözü yaşlı, saysız işıqlar içində onun nəzərinə ilk çarpan, daha güclü nur saçan iki yanar idi... Onların birisi – əmisi Şahabbas kişi, ikincisi isə – anası Ruhəngiz idi...

Hacıxanməd üzülmüş can içində heç bilmirdi bu iki əziz adamına necə cavab versin. Elə bil günahkar özü idi... Əzablar içində özünü toplayıb əmisinə doğru getdi. Və dəhşətli bir fəryadla “Əmi, Asifi gətirdik!!!” – deyə özünü onun üstünə atdı...

Əmi və qardaşoğlunun dəhşətli naləsi bir-birinə qarışaraq camaatı lərzəyə gətirdi. Ürək parçalayan fəryadların əks-sədasında bayquşun vahiməli səsi də tamamilə itib-batdı. Müdhiş gecənin palçıqlı, çiskinli yağışında, dəhşətli soyuqunda qohum-əqraba, qız-gəlin saçlarını yolaraq, tükürpədicə bir fəryadla özlərini tabutun üstünə atdılar. İmkan yox idi ki, onu ikinci mərtəbəyə – cah-cələllə imarətə çıxartsınlar. Bu dəhşətli ələmin içində Ruhəngiz ana elə bil oğlu Asif üçün dönüb yatdığı tabut oldu. Ana ürək parçalayan naləsi ilə sanki bağrında yatan əziz balasına lay-lay dedi: “Asif... körpən böyüyüb məndən səni soruşanda, mən nə cavab verəcəyəm ona?! Qənirsiz gəlinin üzünə necə çıxacağam, bala? Məni onların gözündə yaman üzükara etdin!..”

... Səzsiz azərbaycanlı oğulları kimi, Asif üçün də doğma Vətəni Azərbaycanda yaşamaq mümkün olmamışdı. Həyat üçün pul qazanmaq lazım idi. Səfillik dəhşətinin qorxusundan onlarla əziz adamları ilə Rusiya torpaqlarına pənah aparmışdı. Öz bacarığı sayəsində özünə “qızıl taxt” qurdu. Və bütün dost-tanışları, ümumiyyətlə, oruzi üçün üz tutan azərbaycanlılar kimi o da milyarder olub Vətənə qayıtdı. Hər dəfə də bütün qohum-əqrabaya, qaçqın-köçkünə maddi dayaq oldu. O qədər şirin, əziz idi ki, doğmalar, dost-tanış onu uzun müddət görməyəndə, duzlu-məzəli zarafatlarını eşitməyəndə, elə bilirdilər ki, dünya onlar üçün boşdur. Sən demə, dəhşətli yazı əvvəlcədən Asifin alınına yazılıbmış. Yox, əslində yazı boş şeydir. Çünki hər bir insan öz ömür yazısını özü yazır, öz

əməlləri ilə... Hamı da çalışır ki, yaxşı yaşasın. Bunu əldə etmək üçün hərə öz bacardığı kimi çalışır. Əgər bacarıqlı insan üçün əlverişli şərait varsa, o, əbədi olaraq həmin yerə bağlanır. Əks halda doğma yurdunu tərk etməli olur. Dəhşətli ölüm-itim, qərəzçilik, xəyanətçilik mühitində ailələrinin dolanışığı naminə talelərini riskə qoyurlar. Və vahiməli, yırtıcı bir mühit daxilində, min bir qorxu içərisində qazanılmış var-dövlət çoxlarına faciə bəxş edir. Bəzən, qazandıqları pulu ələ keçirmək üçün ən yaxın dostları belə onlara xəyanət edirlər. Hər dəfə Rusiyadan, eləcə də digər qərrib ölkələrdən gələn təyyarədən neçə-neçə övladlarının tabutu Bakı aeroportunda yerə enəndə, sanki Azərbaycan dəhşətli bir nalə ilə hayqıraraq, çarəsiz oğlanlarının belə faciələrinə bais olan əsil müqəssirləri ittiham edir!..

Yenə özümüzə qayıdacaq...

Sübh erkən payızın soyuğu, çiskin və dumanı bütün dünyanı bürümüşdü, elə bil. Saat hələ 7-yə 10 dəqiqə işləyirdi. Yatağında bu cansıxıcı mənzərəni qarşı pəncərənin yarı çəkili pərdəsinin kənarından seyr edən Həməzə ayağa qalxmaq fikrindən daşınsa da, tez də düşündüyünün əksinə hərəkət etməyə məcbur oldu. Və cəld yerindən duraraq geyinməyə başladı. Az sonra, dilinə heç nə vurmada tələskən addımlarla aşağı endi. Aradan heç 5-10 dəqiqə ötməmiş qarajın nəhəng, dəmir qapılarını taybatay açıb, “06” markalı ağı jiquli maşınına bayıra çıxartdı və məlum istiqamətə doğru üz tutdu.

Həməzə “Azərbaycan – İran dostluğu cəmiyyəti”nin binası önündə, münasib bir yerdə maşını saxlayıb motoru söndürdü. Qapını astaca açıb aşağı düşdü, hərəkət baxışlarını ani olaraq mənalı-mənalı ətrafına dolandırdı. İçəri daxil olanda həmişəki kimi onu ilk qarşılayan süpürgəçi qadın oldu.

– Salam, ay Yetər xala!

– Sabahın xeyir olsun, oğlum! – Yetər arvad da eyni səmimiyyətlə ona cavab verdi.

– Hələ gələn yoxdur?..

– Yox, ay oğul!..

Həməzə kabinetinin dəmir qapısına yaxınlaşıb boz rəngli plaşının cibindən bir dəstə açar çıxartdı. Və bu zaman sanki hər yan kilsənin sübh zənglərinin heybətli sədalarına qərq oldu. Elə bil bu açar cingiltisi hansısa sirli bir məqsədin, gizli niyyətin başlanğıcından haray çəkdi...

Həməzə yaraşlıq kabinetinə daxil olub, məxmər xalı üstünə qədəm basanda, nədənsə yenə qeyri-ixtiyari nəzərlərini ətrafında dolandırdı. Sonra isə düşüncəli halda vəzifə stoluna yaxınlaşıb özünü yumşaq kreslosuna yıxdı. Ani olaraq gözlərini qapadı. Xəyalında əldə etdiyi şansdan yaxın gələcəkdəki gözəl, firavan həyatı canlandı. Bu an kimsə dəmir qapını açıb

möhkəm çırpdı. Gələn Səməd idi. Astaca içəri girib, salam verdi.

– Sabahınız xeyir, Həməzə müəllim!

– Yüz dəfə demişəm ki, qapını asta örtün, bu yatan camaatı səksəndirməyin! – deyərək Həməzə salamı almamış, sakit bir səmimiyyətlə deyindi. Və sonra: – “Əleyküm-səlam!” – dedi, – Bir azdan-saat 8-də, bura iki gün bundan əvvəl görüşdüyümüz dostlar gələcəklər. Dünən zəng ediblər. Məqsədləri ətrafında müzakirə olacaq. Göz-qulaqda olun. Bu gün mən zənitəm. Kənar adam həndəvərlərə dolanmamalıdır.

– Oldu! – deyərək, Səməd məsum bir görkəmlə ömrə müntəzir dayandı və sonra nədənsə tərəddüdlə:

– Həməzə müəllim... onlar... yəqin ki, tox niyyətli adamlardır?!

– Hı... Səməd, unutma ki, biz aqla dostluğu öz ləyaqətimizə məqbul sayıb bilmərik! – Həməzə kinayəli baxışlarla ani olaraq onu süzdü və: – Aydındı? – deyərək daha, fikrini başa düşüb-düşmədiyini yoxlamaq istədi.

Səməd büzülmüş halda, başının hərəkəti ilə qeyri-ixtiyari: – “Bəli!” – desə də, kimin tox, kimin ac olmasını anlaya bilmədi.

Saat 8-ə qalmış cəmiyyətin qarşısında xarici markalı, boz rəngli maşın dayandı. İçindən dörd nəfər düşdü. Gəlişlərdən xəbər tutan Həməzə çevik addımlarla aşağı enib onları qarşıladı. Səmimi görüşdən sonra “qonaq dostlar” içəri dəvət olundular. Və dərhal stola çay süfrəsi salındı. Otağa daha iki nəfər daxil oldu. Onlar Həməzənin yaxın adamları idi. Aradan az ötməmiş məlum məqsəd ətrafında müzakirə açıldı. İlk sözə Həməzə başladı.

– Demək, yoldaşlar, məqsədimizin müzakirəsinə başlamağı münasib bilirəm. Biz bu gün sizə, yəni İran vətəndaşlarına – Əli, Zəbi, Tofiq və Şeyda cənablarına 50 min ABŞ dolları məbləğində dəmir vermək üçün müqavilə imzalayacağıq. Bu sənəd qüvvəyə minəndən sonra, on gündən gec olmayaraq,

mal Azərbaycan sərhəddindən İrana adlamalıdır. Bu barədə siz də fikir və təkliflərinizi bildirə bilərsiniz.

Bu an qara, çal saqqallı, şişman bədənli ağayi Tofiq əllərini daraqlayıb nə haqdasa düşünərək, sonra fikrini şərh etməyə başladı:

– Həmzə cənabın konkret etirafı qarşılıqlı dostluğumuzun ali məqsədini çox aydın diqqətə çatdırdı. Davamını isə mən qısaca olaraq demək istəyirəm. – bir qədər susub, sonra: – Demək belə... müqavilə imzalanandan sonra, 50 faiz pulu indi verəcəyik, 50 faizini isə malı tam təhvil aldıqdan sonra. – söylədi. – Ağayi Tofiq yenə ani sükuta dalaraq, sonra fikrini davam etdirdi: – Rəyinizi bilmək çox xoş olar – deyə, sual dolu nəzərlərini onlarda gəzdirdi. Bu an Zəbi:

– Təbii ki, bütün müqavilələr, əsasən, belə həyata keçirilir. – dedi.

– Deməli, ümumi rəy birdir?! – deyə Həmzə əsas fikrini tamamladı.

Həmzənin adamlarından olan Kamil:

– Bir dəqiqə, üzr istəyirəm, – deyə söhbətə müdaxilə etdi. – Müqaviləyə imza atmazdan əvvəl, gərək biz qiymət, çəki məsələsini də dəqiq həll edək.

Ağayi Tofiq:

– Əlbəttə, biz onu keçən-ilk görüşümüzə atüstü müzakirə etdik. Əgər fikir dəyişibse, bir daha müzakirəyə qoya bilərik.

Həmzə dedi:

– Bəli, biz keçən görüşdə bu barədə qısaca söhbət etdik.

– Kiloqramını 500 manatdan danışmışdıq. – deyə, ağayi Tofiq bildirdi.

– Bilirsiniz?.. Bu, bizə çox çətin başa gəlir. 1000 manatdan danışsaq, yəqin sizin üçün də qənaətbəxş olar, – Həmzə fikrindəki dəyişikliyi açıqladı.

– Siz nə danışsınız, canım? Mənim yolda-filanda xərclərim kalandı. Yox, biz bu qiymətə razı ola bilmərik, – deyə, “dostlar”ın baş komandanı ağayi Tofiq qəti etiraz etdi.

Kamil:

– Ağayi Tofiq, siz bilirsiniz ki, biz də onları necə çətinliklə əldə edirik. 50 min dollarlıq dəmiri toplamaq üçün qapı-qapı müxtəlif zavod və fabrikləri gəzirik, danışıqlar aparırıq. Qiymət müzakirələrində isə belə fikirlərlə qarşılaşırıq. İndi biz, ola bilsin ki, sizin qoyduğunuz qiymətdə ilişib qalaq. Nəticədə də bir şey çıxmaya.

Araya dərin sükut çökdü. Və baxışlardan aydın hiss olundu ki, 2-ci tərəf razı deyildir. Bütün məsələlərdə arif olan Həmzə “oyun”un baş tutmayacağından qorxaraq qəti bildirdi:

– Yaxşı, qoy qiymət elə köhnə vəziyyətdə qalsın. Yəni, kiloqramı bir “Nizami”yə olsun.

Bu an ağayi Tofiq təəccüblə:

– Necə??? Necə yəni bir Nizami? – soruşdu.

Onun qərribə sualından heyrətlənən Kamil də:

– Yəni, Nizami Gəncəvi də... – deyə kəkələdi.

Lap axır stulda oturan Səməd dilləndi:

– Ağayi Tofiq, yəni 500 manat!

– Aha, belə deyən də!.. – o, şəvə saqqalına sirli, mənalı bir təbəssümlə sığal çəkdi!

Aradan xeyli ötmüşdü. Müzakirə olunan məqsədin ətrafında bir sıra əlavə fikirlər də söylənəndən sonra ümumi rəyə gəlini və müqavilə imzalandı.

Düz yeddi gün ötəndən sonra, artıq, 50 min dollarlıq mal Astara sərhəddində lövbər salmışdı. Malın çəkisinin düzgünlüyü yoxlanıldı və 50 min dollar ödənildi. Tərəflər səmimi surətdə vidalaşib ayrıldılar.

Yolasalma mərasimində Həmzənin dəstəsindən olan Səməd qeyri-ixtiyari iranlıların birindən soruşdu:

– Bağışlayın, siz bu dəmirləri nə edəcəksiniz?

İranlı təəccüblə:

– Boyy, məyər bunu vaxtikən sormayıbsız? Və sizə də deməyiblər?

– Yox...e... bəlkə də deyiblər, mən anlamamışam. – və tez də ağlına gələn fikrini açıqladı: – Yəqin ki, tava, tas, aftafa, ləyən, nə bilim təst, bir sözlə, məişət şeyləri?!

İranlıni şit bir gülmək tutdu:

– Sanin başuva hava gəlib, nədi?

Səməd heç nə anlamayıb mat-mat:

– Ola bilər! – deyə yenə sual dolu baxışlarını ondan çək-mədi.

– Ay adam, biz bunları siz deyan şeylərə sarf etsək, onda heç dilənçi payı da əldə edə bilməruz. Biz bu qiymətli mali yalnız ordu ehtiyatı üçün qiymətli klientə danışmışuq.

Səməd eyni təəccüblə:

– Maraqlıdır, kimdir onlar? – soruşdu.

– Onlar?.. – deyə, iranlı nədənsə, əvvəl tərəddüd etdi. Sonra isə ətrafına sirlili bir diqqət edib pıçılıtlı ilə: – Onlar erməni-lərdir!.. – dedi.

Bu zaman Səmədi sanki ildırım vurdu, yerində daşa dönüb qaldı. İran azərbaycanlısı bu halı görüb vəziyyətdən qurtar-maq üçün dil-dil ötməyə başladı.

– Qardaşum, bilirsən na var?! Əyar siz na qadər damir top-lasanuz, o qadər də çox yuksalarsuz – pulunuz olar... Varla-narsuz da... Siz “satmağuvuzu davam etdirin!..”

Artıq bu sözləri Səməd sanki eşitmirdi. Lakin iranlı “qar-daşının” ağzının əcaib halda açılıb örtülməsindən hiss edirdi ki, bu bədbəxt nə isə üyüdür. Və bu an o, qeyri-ixtiyari pıçıl-dadı:

– **Deməli, yenə özümüzə qayıdacaq?!**

Sahibsiz dərd

Çörək maşını Elmlər Akademiyasının yanındakı dükana yaxınlaşanda onun qarşısında 500-ə yaxın adam növbəyə durmuşdu. Böyük səbirsizliklə çörək gözləyən camaat maşını görən kimi arı topası tək qaynaşmağa başladı. Bəzisi öz növbəsini saxlamağa, bəzisi də fürsət var ikən oğrun-oğrun bir neçə növbə qabağa keçməyə çalışırdı. Qorxurdular ki, çörək yenə də çatmaz və bir parçadan ötrü şəhəri ələk-vələk etməli olarlar.

Maşın gəlib dükanın qarşısında dayandı. Və içindən ortayaşlı bir kişi düşüb çörək qutularını içəri daşımağa başladı. Bu an bəziləri qaydasız, icazəsiz çörək götürərək pulunu yeşiyin üstünə atır, kimi də eyni hərəkəti edərək, heç qalığını da götürməyə dayanmırdı. Buna görə araya narazılıq düşürdü.

Çörək üçün dayananların sırasında Sənubər də vardı. Onun növbəsi xeyli geri idi. Yaman iztirablı görünürdü...

Bütün ümidini yalnız işlədiyi bağçaya bağlayan Sənubər bacı düşdüyü yoxsulluqdan necə çıxmaq üçün yollar arayırdı. Əslində başını lap itirmişdi. Aldığı 2000 manat maaş onun heç bir aylıq çörəyinə də çatmırdı. O qəpik-quruş da vaxtında verilmədiyindən çarəsi kəsilib ondan-bundan xırdavat almaqla və onların üstünə bir-iki manat artıq qiymət qoyub satmaq-la birtəhər dolanmağa başlamışdı. Neyləsin? Dörd uşağı kimin ümidinə buraxsın? Yoldaşı Arif cəbhədə həlak olmuşdu. Heç itirib-axtaran da yox idi... Qohumlarının çoxusu rayonda, orda-burda olduqlarından vaxtında ona əl tuta bilmirdilər. Bir də hər kəs öz başının hayında idi...

İndi çörək növbəsində dəhşətli ürək ağrısı ilə, düşdüyü səfil günlərinin ağır dərd yükü altında, sanki uzun illərin xəstəsi tək əzabla inildəyirdi. Bu gün onun bütün varlığını vahiməli bir qorxu bürümüşdü. Çünki əlində cəmi iki çörəyin pulu var

di. Çörək dairəvi olduğundan ikisinin pulu 140 manat eləirdi. Bundan başqa güman yeri yox idi. Bir neçə qapıya borc üçün getmişdisə, əliboş qayıtmışdı. Hiss olunurdu ki, onlar da öz başlarını güclə dolandırırırlar. Tərs kimi, aldığı üç-dörd co-abı da sata bilmirdi. Fikirləşirdi ki, əgər sabah da satmasa, onda onları aldığı qiymətdən də ucuz verib çörək pulu düzələcək. Uşaqlarının böyüyünün on yaşı vardı. Kiçiyinin isə üç.

Müharibədir – həyatın dibində... Bunu çox gözəl başa düşürdü. Qınamırdı da... Lakin Sənubərin başa düşə bilmədiyi həyatın o zirvəsi idi ki, orada onun kimi ömeksizlərin hələ də taleyini düşünən yox idi!..

Sənubər ağırlı düşüncələr qoynunda çalxalandığı halda, bir gün gördü ki, növbəsi çatmaq üzrədir. Sevindi, yaman sevindi. Sevincindən gözləri uşaq gözləri kimi doldu. Bunu hiss etdirməmək üçün əlinin arxasını gizli-gizli qayğılı gözlərindən gizlənən göz yaşlarına çəkdi. Yeddi adamdan sonra növbə onun idi. Eləsi var idi ki, çörəyi səkkiz-on ədəd alırdı. Bu da əməliyyat arasında ciddi narahatlıq yaradırdı. Yenə çörəyin çatmamasından qorxurdular. Bütün bunlara baxmayaraq, Sənubər bacı sevincək öz növbəsini səbirsizliklə gözləyirdi. Onun sevinci hələ bütün kədərli qəlbinə yeriməmiş, qəfildən eşitdiyi bir söz onu səksəndirən kimi oldu: "Çörək qurtardı!"

Sənubər üçün bu söz dünyada sonu olmayan müharibə – ölüm sözü qədər dəhşətli göründü. Başında küt bir ağrı ilə əyilsiz-heysiz oradan uzaqlaşmağa başladı. Yenə adəti üzrə bütün şəhəri alt-üst etməyə üz tutdu. Lakin hər yerdə çörək tapılmırdı. Artıq gecə saat 10-a qalırdı. Sırağa gün də, dünənki çörək ala bilməmişdi. Yarımboyat çörəkdən uşaqların həyatına bir tikə bölmüş və bir az da kartof bişirib yemişdilər. Sənubər evə əliboş qayıtdığını güman edəndə dəhşətdən az qala ağrı çatlayırdı. İçin-için ağlayaraq gizli göz yaşları içində çörək balasını gözləri önünə gətirirdi: "Uşaqların dördü də

pəncərəyə dirənib intizarla onu gözləyirdilər." Sənubər üç gün idi ki, uşaqlarını aldadırdı: "Çörək hələ gəlməyib..."

Sənubərin bütün şəhəri ələk-vələk etməsinə baxmayaraq, yenə də heç yerdə çörək yox idi. O, ümidini üzərək, nəhayət, evə dönmək qərarına gəldi. Pillələrlə yuxarı – Yasamala qalxmaq istədikdə, birdən gözünə yolun tinində, kommersiya dükanı qarşısında satılan "türk çörəyi" sataşdı. Qeyri-ixtiyari ora yaxınlaşmağa başladı. "Çörək neçəyədir?" – deyərək titrək, pıçıltıya bənzər bir səslə soruşdu. Sorğusu müqabilində aldığı cavabdan daha da məyus oldu. Dəhşət onun bütün vücudunu bürüdü. Çörəyin bu yüksəklikdə qiyməti onu heyrətləndirdi. Əslində bu heyrət yox, təsəvvürolunmaz bir vahimə idi. Varlığını bürüyən bu vahimə içində titrək əlləri ilə nimdaş pul kisəsini araladı. İçində cəmi 150 manat vardı. "Türk çörəyi"nin qiyməti isə 500 manat idi. Bundan başqa onun daha pulu qalmamışdı. Hətta xeyli borc içində batmışdı. Qətiyyətlə, aldığı qiymətdən ucuz da olsa, əlində olan xırda-mırdanı sabah mütləq satmaq qərarına gəldi. Çünki o, sabah üçün, birisi gün üçün çörək pulu əldə etməli idi. Heç olmasa maaş verilənə kimi.

Sənubər bacı evə dönərkən yazıq bir görkəmdə, dərin məyusluq içində bir-iki addım atmamış geri çönüb bir daha "türk çörək"lərini nəzərdən keçirdi. Bu an onun ürəyindən bir sual qopdu: "Görəsən, bu yaraşlıq, ağ, yumşaq çörəkləri kimlər alır?". Onun sualı qarşısında sanki uzaqdan-uzağa çörək özü dilə gəldi: "Bəxtəvərlər!!!"

Sənubər evə çatanda saat 11 idi. Gecənin qatı, soyuq qaralıqdan qurtulub yorğun vücudu ilə yarıqaranlıq dəhlizə daxil olanda, beyninə daş bir sükut çökdü. Ətrafda bir həyəti duymadı. Sanki dərin bir quyuya düşmüşdü. Lal sükut içində ehmalca otağın qapısını araladı. Şahidi olduğu mənzərə qarşısında sanki quruyub qaldı. Uşaqların dördü də üstünə məxmər adyal salınmış divanın üstündə baş-başa verib yuxula-

mişdi. Sənubər bacının ürəyi qan ağladı. Bu ağrı onun bütün vücudunu silkələdi: **“Dəhşət! Üç gündür ki, uşaqlarım acından vaxtsiz-vədəsiz yuxulayırlar. Mən neyləyim indi, İlahi?! Bir parça çörək üçün kimin qapısına gedim?.. Axı, bu gündə... bircə mən deyiləm! İndi çoxunun evində çörək yoxdur. Millət çörəkdən ötrü bütün Bakını ələk-vələk edir... Kaş uşaqlar indi oyanmayaydılar. Oyansalar, onlara nə cavab verəcəyəm? Axı üç gündür ki, onları aldadıram...”**

Bu an ortancıl oğlu Bəkirin səsi onun gizli, dərdli fikrini yarımcıq qoydu: **“Ana, çörək aldın?”** – Sənubər, onsuz da bağrını dələn sahibsiz dərd içində heç bilmədi nə cavab versin ona? Bu an köksünü yandıran acı hiçqırıqları onun bütün varlığını ağrıtmğa, göynətməyə başladı. Dünyanın, zamanın ağrı-acısını anlamayan körpəsinin bu haqlı tələbi, sorgusu qarşısında canını dişinə tutdu. Bu xırdaca məxluqun ac, məsum baxışlarından **“günahkar”** göz yaşları ilə dolmuş dumanlı, yorğun gözlərini gizləməyə çalışdı. Dərin sükut içində: **“Çörək... hələ gəlməyib.”** – deyə yenə də onu aldatmağa çalışdı və bağrından qopan yanıqlı fəryadı sanki büsbütün bu Bakı gecəsinin nəhayətsiz göylərində əks-səda verdi. Bu nalənin ağrılı zərbəsindən, tufandan sönmüş işıqlar kimi sonsuz göylərin ənginliklərində bərq vuran ulduzlar bir-bir sönməyə başladı. Və bu an sanki onlar da eyni fəryadı təkrar etdilər: **“Lənətə gələsən, sahibsiz dərd!..”**

Qəhrəmanlığın acı qisməti

Fevralın 5-i idi. Azərbaycan Dövlət Texniki Universitetində növbəti imtahanı müvəffəqiyyətlə verən Əlləzin qayğılı baxışlarında daxili rahatlıqla yanaşı gizli bir narahatçılıq da hiss olunurdu. Nədənə, bu gün ona çox qəribə görünürdü...

Həmişə hər bir məsuliyyətli sınaqdan qələbə ilə çıxanda həmin anların yaşantıları ona qeyri-adi təsir bağışlayırdı. İcra etdiyi işin müvəffəqiyyətini tam bitirməmiş, növbəti, qeyrisinin astanasına qədəm basırdı. Bioqrafiyası, xarakteri ona bəlli olmayan müdhiş bir sınaqın...

Ruhən döyüşkən, mərd olan Əlləz Rəhimov Nizami RPİ post – patrul xidməti rotasının əməkdaşı, polis starşinası idi.

Azərbaycanın müqəddəs torpaqlarının yadelli işğalçılardan müdafiəsi uğrunda bütün döyüşlərə mərdliklə sinə gərən, 30-a yaxın yaşı olan bu qorxmaz oğlan xüsusilə Füzulinin, Ağdamın döyüş bölgələrində rəşadətler göstərmişdi. Atəşkəs elan olundandan bu igidin də doğmaları hədsiz bir sevinclə Allaha şükür etdilər ki, o, qanlı vuruş meydanından sağ-salamat çıxdı.

Əlləz işləyə-işləyə həm də oxuyurdu. Böyük arzuları vardı. Qazandığı növbəti naliyyətlər sayəsində həyatın daha yüksək pilləsini tutmaqla xalqı üçün daha əhəmiyyətli işlər görmək niyyətində idi.

... Axşam qaş qaralanda Əlləz yolunu ərzaq mağazasından saldı. Saat təxminən 7-8 arası olardı. İçəri keçəndə salonda bərk qalmaqla düşdüyünü gördü. Fövqəladə nə isə baş verdiyini dərhal anladı. Ətrafına nəzər salanda 8-9 yaşlı bir oğlan uşağının ağladığını görüb ona yaxınlaşaraq təmkinlə soruşdu:

– Qağa, niyə ağlayırsan, nə olub?..

– Anamı yıxıb, çantasını götürüb qaçdılar. – deyə oğlan gördüklərini zarıya-zarıya etiraf etdi.

Ətraf mühitdə – insanlarda qəribə bir çaşqınlıq yaranmışdı. Bu müdhiş vəziyyətdən qopub Əlləzin məlum istiqamətə

götürülməsi bir oldu. Cəld soyğunçuları haqlayıb, qırğı kimi başlarının üstünü aldı.

Onlar üç nəfər idilər. Əlləz birini haqlayıb yerə çırpdı. Əlbəyaxa oldular. Qüvvələr bərabər olmasa da Əlləz özünə çox arxayın idi, çünki bu ilk canı deyildi ki, tuturdu. Amma onlar üç idilər, Əlləz tək...

Əlləz oğlanlardan birinin qollarını burub bağlamaq istəyirdi ki, o biri ikisi də ona hücum etdi.

Polis işçisi ilə yalın əllə bacara bilmədiklərini gören canilər silaha əl atdılar. Bıçağın ilk zərbəsinin küt ağrısını Əlləz dərhal hiss etsə də, bunun mahiyyətinə varmayıb onların müqavimətini qırmağa çalışaraq vəzifə və hər şeydən öncə insanı borcunu yerinə yetirməyə çalışırdı. Lakin 8-ci bıçaq zərbəsi Əlləzin çətin və məsliyyətli sınaq meydanına əbədi olaraq qara nöqtə qoydu.

Polis həmkarları hadisə yerinə çatanda artıq iş-işdən keçmişdi. Əlləz... yox idi. Sanki cinayətkarlar da qeybə çəkilmişdilər.

Bu məsum ələmin odlu nəfəsi bütün Qazax göylərini yandırır köz edəndə, onun bağrından qırıq-qırıq tökülən qəlpələrin hər biri Əlləz həsrətlilərinin arzu dolu sinəsinə nəhayətsiz bir dağ oldu: İçin-için Vurğun eli, Vurğun çeşmələri acı-acı hiçqırdı, göz yaşlarını leysan tökdü... qəlbi çilik-çilik olan bir ananın, divanə saçlı bacıların min-min könül sökən yanar haraylarında...

Sanki bütün bəşər diz çökdü Əlləz adlı bir igid adında – Yer üzünün bütün şəhidlərinin çalın-çarpaz dağlı matəmi – yoxluğu önündə...

Bir qadının canilər tərəfindən oğurlanmış kiçik varı ucbatından bir dünya boyda zinətini itirdi qənirsiz bir gözəl!..

Sən demə, Əlləz adlı – hədsiz qiymətli bir oğul vüsal həsrətli bir dilbərin deyil, qeyrisinin həyatı naminə etdiyi qəhrəmanlığın acı qisməti imiş...

ROMA – TÜLPAN:

YADDA SAXLA!

**Qanlı tarix, faciə, işğal...
Azərbaycanın Ermənistan
tərəfindən işğal olunmuş
şəhər və rayonları:**

Xocalı	-	26 fevral 1992- ci il
Şuşa	-	8 may 1992 - ci il
Laçın	-	17 may 1992 - ci il
Kəlbəcər	-	2 aprel 1993 - cü il
Ağdam	-	23 iyul 1993 - cü il
Cəbrayıl	-	20 avqust 1993 - cü il
Füzuli	-	22 avqust 1993 - cü il
Qubadlı	-	1 sentyabr 1993 - cü il
Zəngilan	-	28 oktyabr 1993 - cü il

Respublikamızın minə yaxın şəhər, qəsəbə, şəhərtipli qəsəbə, kənd, yaylaq və qışlaq tipli yaşayış məntəqəsi, təsərrüfat və ferması, zəngin yataqları, sənaye obyektləri işğal edilmiş və dağıdılmışdır. Ölkə ərazisinin 20 faiz torpağı düşmən tərəfindən zəbt edilmiş, əhalisinin bir milyondan çoxu qaçqın və məcburi köçkünə çevrilmişdir.

Erməni işğalı dövründə Azərbaycan dövlətinin müdafiə naziri olmuş generallar:

Valeh Bəşadlı, Tacəddin Mehdiyev, Tahir Əliyev, Rəhim Qazıyev, Dadaş Rzayev, Məmmədrəfi Məmmədov.

XÜSUSİ QEYD:

Unutma ki, "Gülüstan-Türkmənçay" ağırlı Azərbaycan 17 kv. km torpaqları işğal olunmuş, bir milyon iki yüz min məcburi qaçqın-köçkünü, üç yüz iyirmi min əlili olan, iyirmi altı min şəhid verən qara örpəkli bir məmləkətdir. Onun başından bu müthiş örpəyi SƏN açmalısən. –

–YALNIZ NAIL OLACAĞIN QƏLƏBƏ
İLƏ!

SƏNƏ UĞURLAR!

Nail

BAHAR SONAMIN
üç qol üzrə
bədii-materialist yaradıcılığı

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI:

1. **“QAN GÖLMƏÇƏLƏRİ”** (Qarabağ faciəsinə həsr olunmuş sənədli-bədii materiallar toplusu)

Azərbaycanın beynəlxalq diaspora xətti və Rusiyadakı Azərbaycan məktəbləri üçün buraxılmış - Qarabağın qanlı tarixini əks etdirən silsilə nəşrlər:

1. **“Erməni xərçənginin rişələri”**
2. **“Qanlı dərə”**
3. **“Qətl”**
4. **“Sahibsizlik”**
5. **“366-cı Rus alayı”**
6. **“Hara gedir bu köç”**
7. **“Düşmənlə üz-üzə”**
8. **“Qara təqvim”**

2. **“QIZILGÜLLƏR DƏ AĞLAYARMIS”** (roman-nakam sevgi dastanı)

3. **“SUAL İŞARƏSİ”** (roman - Azərbaycan polisinin cinayətkarlığa-narkobiznesə qarşı apardığı ardıcıl mübarizəsinə həsr olunmuş)

4. **“ŞÜŞƏ”** (povest-məktəb illərinə həsr olunmuşdur)

5. **“MÜTLƏQ HAKİMİYYƏT”** (roman - hüquq mühafizə orqanı sahəsində pulun çirkin hakimiyyətinə həsr olunmuşdur)

6. **“ƏSİRLƏRİN HARAYI”** (sənədli-bədii povest-erməni əsirliyində olan Azərbaycan əsirlərinin acınacaqlı talelərinə həsr olunmuşdur)

ƏCNƏBİ ƏDƏBİYYATI:

1. **“ŞEH DAMLASI”** (roman - Mesanat dünyasının romantik sevgi dastanı)

2. **“DİVANƏ QATİL”** (roman - Hüquq mühafizə orqanları əməkdaşlarının cinayətkarlığa-narkobiznesə qarşı apardıqları operativ mübarizəyə həsr olunmuşdur)

3. **“SİRLİ RÖYA”** (I hissə)

4. **“HƏR GECƏM OLDU KƏDƏR...”** (II hissə)

QÜRBƏT ƏDƏBİYYATI:

“SEVGİ SƏRHƏD TANIMIR” (Beynəlxalq serial roman)

1. **“HEYRƏT”** (I serial – 1990-1992-ci illər)

2. **“HƏSRƏT”** (II serial – 1992-1994-cü illər)

3. **“QƏM KARVANI”** (III serial – 1995-1996-cı illər)

4. **“QARA SEVDA”** (IV serial – 1996-2000-ci illər)

5. **“SOYUQ KÜLƏKLƏR”** (V serial – 2000-2002-ci illər)

6. **“PƏRƏN DÜNYA”** (VI serial – 1993-2003-cü illər)

7. **“QÜTB GECƏLƏRİ”** (VII serial – 1993-2003-cü illər)

8. **“SAHİL”** (VIII serial – 25.01.2004-cü il)

9. **“BƏYAZ KÖYNƏK”** (IX serial – ?..)

ƏLAVƏ OLUNMUŞ NƏŞRLƏR

Şer kitabları:

1. "DEMEYİM YETMİYOR..."

DERTLERİM BİTMİYOR..."

2. "ƏVVƏLİ ŞAH..."

3. "QAYITMIŞAM ANA..."

4. "KÖNÜL HARAYI"

5. "CAVABSIZ MƏKTUBLAR..."

Arxiv materialları əsasında qələmə alınmış nəsr əsərləri:

1. "HÖKMÜRANLAR ALLAHDAN QORXMUR!" (1946-cı ildə baş verən cənub-qüzey faciələri və ...).

2. "NƏ EŞQ OLAYDI, NƏ AŞIQ..." (Zərifə Əziz qızının əziz xatirəsinə ithaf olunmuş ilk sənədli-bədii əsər).

3. "AZƏRBAYCAN HEÇ BİR VAXT DAĞLIQ QARABAĞIN MÜSTƏQİLLİYİNİ QƏBUL ETMƏYƏCƏK!" (Arxiv sənədləri əsasında).

4. "İSTİQLAL GÜNƏŞİ" (Mutafa Kamal ATATÜRK)

Beynəlxalq hərbi yazıçı-jurnalist BAHAR SONANIN "TÜLPAN NƏŞRLƏRİ"nə maddi dayaq olan vətənpərvər hərbiçilərə, orqan işçilərinə və nazirliklərə təşəkkür edilir.

1. Elçin Babayev (Gəncə şəhəri, Nizami rayon hərbi komissarı, polkovnik-leytenant)

2. Laçın rayonunun hərbi komissarlığı

3. Biləcəri hərbi komissarlığı

4. Respublika Prokurorluğunun əməkdaşları

5. Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları

6. Gömrük Komitəsi

7. "İmproshop" ticarət kompaniyası

8. Azərbaycan Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi

9. İdman Akademiyası

10. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti

11. Diaspora - MDB

Yeddi oğul istərəm... bircə dənə –

– qız-gəlin

**TELE-MƏTBU
PRESS**

**BAHAR SONAM
SAHİBSİZLİK**

Azərbaycan dilində

NAŞİR:

Şahbaz XUDUOĞLU

NƏŞRİYYAT REDAKTORU:

Fəxrəddin AĞAZADƏ

KOMPÜTER TƏRTİBATI:

Sahib QƏNİYEV

YİĞİCİ:

Gülüstan Atakişiyeva

KORREKTOR:

Məhparə ƏSƏDOVA

**Üz qabığı Müdafiə Nazirliyinin
Hərbi Nəşriyyatında hazırlanıb.**

Çapa imzalanmışdır: 10.05.2004

Formatı 60x84 1/16

Fiziki c/v 3,25; ş.c/v 3,02

Tirajı 500, Sifariş 054

Qiyməti müqavilə ilə.

QANUN NƏŞRİYYATI

Bakı, Azərbaycan, 370033,

Ağa Nemətulla küçəsi 44.

Tel: 67-79-56; Faks: 67-88-87

E-mail: ms@azdata.net

Web: qanun-az.com

*Beynəlxalq hərbi yazıçı-jurnalist BAHAR SONANIN
"TÜLPAN NƏŞRLƏRİ"nə maddi dayaq olan vətənpərvər
hərbçilərə, orqan işçilərinə və nazirliklərə təşəkkür edilir.*

1. Elçin Babayev (Gəncə şəhəri, Nizami rayon hərbi komissarı, polkovnik-leytenant)
2. Laçın rayonunun hərbi komissarlığı
3. Biləcəri hərbi komissarlığı
4. Respublika Prokurorluğunun əməkdaşları
5. Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları
6. Gömrük Komitəsi
7. "İmproshop" ticarət kompaniyası
8. Azərbaycan Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi
9. İdman Akademiyası
10. Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti
11. Diaspora - MDB

**Yeddi oğul istəyəm... bircə dənə –
– qız-gəlin**

**TELE-MƏTBU
PRESS**

BAHAR SONAM
SAHİBSİZLİK

Azərbaycan dilində

NAŞİR:

Şahbaz XUDUOĞLU

NƏŞRİYYAT REDAKTORU:

Fəxrəddin AĞAZADƏ

KOMPÜTER TƏRTİBATI:

Sahib QƏNİYEV

YİĞİCİ:

Gülüstən Atakişiyeva

KORREKTOR:

Mehparə ƏSƏDOVA

**Öz qabığı Müdafiə Nazirliyinin
Hərbi Nəşriyyatında hazırlanıb.**

Çapa imzalanmışdır: 10.05.2004
Formatı 60x84 1/16.
Fiziki c/v 3,25; ş.c/v 3,02.
Tirajı 500, Sifariş 054.
Qiyməti müqavilə ilə.

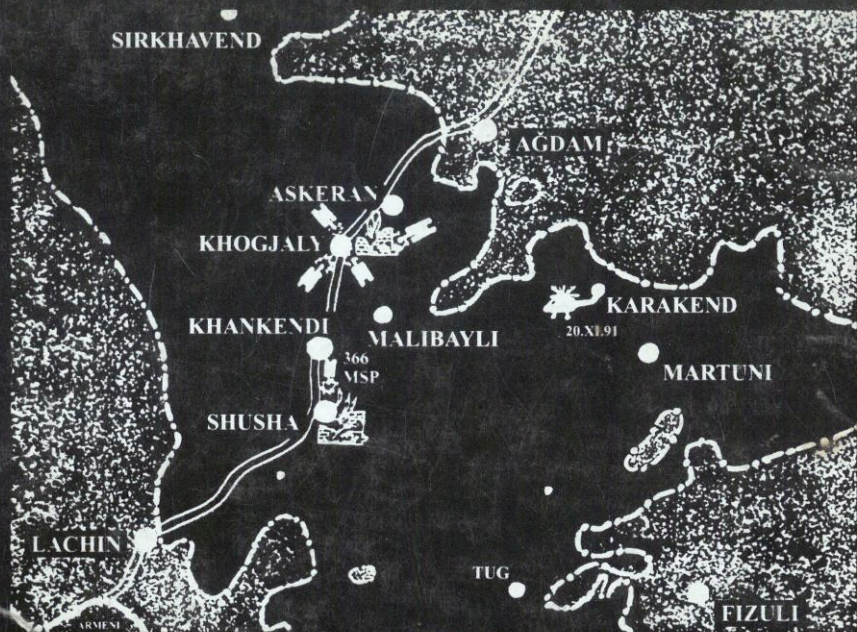
QANUN NƏŞRİYYATI

*Bakı, Azərbaycan, 370033,
Ağa Nemətulla küçəsi 44.
Tel: 67-79-56; Faks: 67-88-87
E-mail: ms@azdata.net
Web: qanun-az.com*

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
1100 S. EAST ASIAN BLDG.
CHICAGO, ILL. 60607
TEL: 773-936-3100
WWW.CHICAGO.EDU

Extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

BRIEF INFORMATION: Khodjaly is a settlement of Azerbaijan situated in the strategic point on the road Agdam-Shusha, Khankendi (Stepanakert) — Askeran near the only airport in Karabakh. Its population is more than 7 thousand people. It has recently acquired the status of the republican town due to the increase of the population (many Turks — meskhets with families escaping from Fergana and Azerbaijan refugees from Armenia took shelter here), construction of new blocks of flats and branches of powerful industrial enterprises.

Late on February 25 the city was under the intensive fire from the town of Khankendi and Askeran. The airport and neighboring houses were destroyed. More than 150 people defending the airport were killed by sporadic artillery shelling of regiment No 366. The next day, on February 26 the fire shooting grew heavier and more fierce. After powerful artillery shelling the armed men launched a massive attack. Armoured vehicles of Soviet Army regiment No 366 were in the first rows of the attackers. They were followed by Armenian armed bandit units. The weak self-defence of the town was overwhelmed by superior forces and artillery shelling. The fight continued even after the aggressors had entered the town. The residents defended every house and street. The Armenian armed men backed by armoured vehicles killed the defenders of the districts and houses. The most valuable property and personal possessions were loaded onto the trucks and taken away towards the town of Khankendi.